

A black and white photograph showing two men from behind, jumping over a rough, textured wall. The man on the right is in mid-air, with his arms outstretched and legs bent. The man on the left is also jumping, slightly lower and further to the left. The wall is made of concrete or stone, with some graffiti visible. The ground in front of the wall is uneven and rocky.

Mariusz Surosz

Dramatické osudy
československých i českých
osobností polskými očima

Pepíci

Mladá fronta

Pepíci

Vyšlo také v tištěné verzi

Vyrobeno pro společnost Palmknihy - eReading



MLADÁ FRONTA

Mariusz Surosz

Pepíci – e-kniha

Copyright © Mladá fronta, a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Pepíci

Mariusz Surosz

Mladá fronta





Mariusz Surosz

Pepíci

Dramatické české století

Mladá fronta



ISBN 978-80-204-5208-5 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-204-5353-2 (ePub)

ISBN 978-80-204-5355-6 (Mobi)

ISBN 978-80-204-5354-9 (PDF)

© Mariusz Surosz, 2010, 2018

Translation © Anna Plasová, 2019

Cover photo © Dagmar Hochová, dědicové

Magdě

Střední Evropa měla nepochybně vždy potíže s dějinami. [...]
Ve střední Evropě se dějiny dotýkají člověka osobně.
To je právě ta potíže.¹

Josef Kroutvor

Místo úvodu

„Na tebe zbyli Pepíci,“ oznámil mi takřka triumfálně spolužák.

Byla polovina osmdesátých let minulého století. Studoval jsem historii ve Štětíně a po měsíční absenci ve škole (pracoval jsem jako pomocný zedník na stavbě, abych si přivydělal) jsem se objevil na prosemináři k diplomové práci. Jednotlivé hodiny se věnovaly vztahům předválečného Polska s různými zeměmi. Zájemci o zkoumání polsko-sovětských nebo polsko-francouzských vztahů ve třídě nescházeli, svoje fanoušky měl i poměr Londýna či Berlína k Varšavě. Polsko-československými vztahy se však nikdo zabývat nechtěl. Podle mladých adeptů historie si Československo hlubší pozornost nezasluhovalo.

„Průměrný Polák ,hloupými pepíky‘ iracionálně pohrdá. Je to trapná záležitost – jako každý projev šovinismu. Jako by si moji spoluobčané nepovšimli, že Československo nejsou jen knedlíky, pivo a Karel Gott. Že je to také velká kultura. Že právě tam vzniká poezie světové úrovně, o níž si my Poláci můžeme nechat jen zdát. Že součástí této kultury jsou úžasná tolerance a křesťanský duch odpuštění, které v ultrakatolickém Polsku hledáme marně,“² napsal Antoni Pawlak.

Tato drsná slova pranýřují neznalost mých rodáků. A to je Antoni Pawlak napsal pět let před rozpadem Československa.

Těžko se přít s tvrzením, že Československo se průměrnému Polákovi jevilo – a možná dokonce stále jeví – jako země selanky

a legrácek, země postrádající dramata dějin, postrádající tragiku i kulturu, která by stála za pozornost. Možná se nejedná přímo o pohrdání, jak píše Pawlak, ale v našem pohledu na tuto zemi byla dozajista obsažena velká dávka nepokryté povýšenosti. A protože plynula především z neznalosti, těžko ji s odstupem let nazvat jinak než ignorance.

„Ta republika měla *tvář*, měla *charakter* [...]. Nemusela to být ta nejkrásnější tvář – ale byla svérázná, svá,“³ napsal Pavel Tigrid o předválečném Československu v knize, která v Polsku nevyšla a určitě už nevyjde. *Tvář, charakter*, píše Tigrid... Pro něj to byla jasná věc: Československo je „Masarykova republika“. A co pro moje polské současníky?

Tomáš Garrigue Masaryk v našem kolektivním povědomí neexistuje. Platónův sen, aby vládu ve státě spravovali filozofové, se přitom splnil jen kousek od polských hranic. Takovou událost moderní Evropa nezažila! A co z toho? Kromě několika porůznu publikovaných povrchních článků – nic moc. Jeho jediný u nás před lety vydaný životopis z pera Janusze Gruchały větší odezvu nevyvolal, podobně jako *Hovory s TGM* Karla Čapka přeložené v roce 2015. Knižní rozhovor významného spisovatele se stárnoucím prezidentem, v němž Masaryk shrnuje svůj bohatý život a dělí se o své úvahy, v Polsku širší diskusi neprobudil. Když tedy čteme slova Karla Poppera: „Masaryk, jeden z největších bojovníků za otevřenou společnost“ nebo: „Masarykovo Československo bylo pravděpodobně jedním z nejlepších a nejdemokratičtějších států, jaké kdy existovaly“⁴, protíráme si oči údivem, zda se opravdu jedná o ony podle našeho názoru nezajímavé sousedy.

„Soused, který bolí víc než střeva vytažená z břicha“, „Slovanští Prušáci!“ vykřikoval polský tisk na adresu Československa v lednu 1919, v době ozbrojeného konfliktu o Těšínsko.⁵ Nezaznívalo v tom však pohrdání, spíše bolest a zklamání. Opovržení určitě ne.

Pro Poláky se tváří Československa, toho mezi lety 1918 a 1948, stal Edvard Beneš. Způsob, jakým Poláci vnímají dějiny, mu téměř automaticky upírá čest i víru. Proradný, malý Čech, jemuž polské zájmy nic neříkaly. Když se Beneš po mnichovském diktátu zřekl funkce prezidenta, ovládl polské kabarety skeč založený na znění příjmení jeho nástupce Emila Háchy. Kabaretiér položil publiku otázku: „A copak zbylo po Benešovi?“ Než někdo ze sálu stačil odpovědět, kabaretiér předstíral záchvat smíchu a odpověděl si sám: „*Cha cha!*“ Ano, rok před vypuknutím války mělo mnoho mých rodáků radost, že Praha „utřela nos“, a těšili se z iluzivního připojení Zaolší k Polsku.

Polský pohled na Československo v podstatě ovládl stereotyp českého konformismu. Kdy k tomu došlo? Na to nelze odpovědět. Ale psalo se o tom již před válkou. V roce 1936 vyšla v Krakově tiskem útlá brožurka. Necelých osmnáct let po skončení světového konfliktu její autor trval na tom, že nás ze strany sousedů potkalo samé neštěstí, že česká podlost, proradnost a zbabělost neumožňuje, abychom si řekli „pravdu do očí a byli přáteli. Po tolika důkazech nepřátelství, zrady a věrolomnosti přáteli čechů⁶ být prostě nemůžeme.“⁷ O mnoha fenoménech se toho v Polsku ví dost málo: o československých legiích, dobrovolnících z USA, romantickém Slovákovi generálu Štefánikovi nebo o staříčkém profesorovi a strohém docentovi, kteří světu i situaci navzdory přesvědčili mocné, že existuje cosi jako „československý národ“ a že tento národ má právo na vlastní místo pod evropským nebem. Copak to není fascinující příběh plný emocí?

Jeden z nejvýznamnějších spisovatelů dvacátého století Sándor Márai o Československu se zlostí a vášní pohrobka po okleštěném Uhersku napsal, že to byl „státní útvar, který sflikovali Beneš a jeho druhové násilím a metodou falšování historie, jenž donutil k životu v symbióze národnosti – Maďary, Slováky a Němce –, které nikdy necítily sounáležitost s českými zeměmi“⁸ Třebaže s tímto

hodnocením nesouhlasím, emoce v hlase velkého spisovatele, stesk a smutek po ztraceném domovu i lehkost, s jakou ukazuje na viníky své křivdy, mě fascinují.

Ale Češi si za to také mohou sami. Když do kin vstupoval film *Obsluhoval jsem anglického krále*, v médiích se objevilo mnoho rozhovorů s režisérem Jiřím Menzlem. Přístupovali k němu málem jako k národnímu věstci a on Poláky v jejich pohledu na sousedy jen utvrzoval. Když se ho novinář deníku *Gazeta Wyborcza* zeptal: „Chápu tedy správně, že se ztotožňujete s filozofií hrdiny *Obsluhoval jsem anglického krále*, který říká, že Češi neválčí?“, Menzel s přesvědčením odpověděl:

„Samozřejmě. Doménou mého děda, otce i mne samotného byla pasivita. Svou zemi jsme odevzdali Hitlerovi, ani jsme nemrkli. Navíc jsme byli jedním z největších výrobců zbraní pro nacisty. Potom přišel komunismus a také jsme ho přijali. Vím, že vy jste vychovaný v polské tradici, a tak se teď na mě asi díváte s nepochopením a nechutí. Vy jste vždycky bojovali bez ohledu na cenu. My jsme ale chtěli žít. Proto jsme se místo vzdorování a umírání naučili dívat na svět s nadhledem a vlastnímu osudu se hystericky smát.“⁹

Skvělé filmy a přátelství s Hrabalem dodávají Menzlovi velkou autoritu, takže jeho slova se u nás berou jako prorocké vyznání. Menzlův hlas bude v Polsku vždy znít hlasitě, a navíc není jediný, kdo takto hovoří.

Poláci si svého času zamilovali Josefa Švejka a hrdiny knih Bohumila Hrabala. Zamilovali si je bezmezně, až nepřičetně. O velikosti Haškovy a Hrabalovy prózy se nemusím rozepisovat. Oba spisovatelé v Polsku prakticky monopolizovali nejen představy o československé literatuře, ale i o tamních obyvatelích. A protože podle těchto knih vznikly nádherné filmy, jejich dopad se ještě znásobil. Smůla ovšem je, že polské představy o Československu zcela ovládly a vzbudily dojem, že pokud už se velké dějiny této země

vůbec dotkly, přinášely pouze malé prohry, nikdy velké tragédie. Smůla je také to, že jsme si Československo ztotožnili s Českem a zapomněli na Slováky – jejich kulturu, národní aspirace a historická dilemata. Četba zmíněné prózy a několik filmů nám stačí, abychom se znalecky vyjadřovali o národním charakteru Čechoslováků.

Knihy českých a slovenských spisovatelů vycházejí neustále, ale žádný z nich není schopen zpochybnit pozici Hrabala a Haška. Ještě horší je, že v tom, že v těchto knihách je obsaženo všechno nejlepší, Poláky někdy utvrzují i odborníci. Nevěnují pozornost tomu, že československé dědictví je pestré a má různé chutě i vůně. Jistý vynikající polský bohemista jednou v rozhlase vyprávěl, že po Hrabalově smrti několik let nejezdil do Prahy, protože se spisovatelovým odchodem pro něj zanikl důvod, proč tam být. A Paweł Huelle v knize *Mercedes-Benz: Z dopisů Hrabalovi* popsal scénu posezení skupiny přátel, kteří si v hospodě povídají o literatuře:

„[...] no a rozpoutala se skutečná vichřice, protože se okamžitě připomínalo, že to vy jste měl dostat Nobelovu cenu, a ne Jaroslav Seifert, nikdo ze shromážděných ve skutečnosti proti Jaroslavu Seifertovi nic neměl, a co více, mnozí z nás obdivovali jeho lyrická díla inspirovaná pražskou atmosférou, ale básníků takové třídy jako Jaroslav Seifert je v Čechách, v Evropě a na světě alespoň několik desítek, ale takoví prozaici jako Bohumil Hrabal nejsou kromě něj samotného ani na recept, řvali jsme jeden přes druhého [...]“¹⁰

Tento úryvek mě zneklidnil. Zdánlivě je všechno v pořádku. Stejně jako Huelle si myslím, že Hrabal si Nobela za literaturu zasloužil více než mnozí jiní. Seifert – Hrabal. Ale proč sakra ne třeba Hrabal – Dario Fo, Hrabal – Salman Rushdie, nebo dokonce Hrabal – Wisława Szymborska? Stavět proti sobě dva spisovatele ze stejné země dělá dojem, jako by na Československo připadal limit jediné Nobelovy ceny za literaturu a jako by udělení této ceny Jaroslavu Seifertovi tento limit jednou provždy vyčerpalo. Je snad rozhodnutí Švédské akademie, které Bohumila Hrabala

učinilo součástí klubu opomenutých velikánů, dostatečným důvodem, abychom o Jaroslavu Seifertovi mluvili s přezíravostí, kterou z citovaného úryvku cítím?

O Československu po druhé světové válce se nedá říci, že mělo výraznou tvář, protože aby někdo mohl mít vlastní tvář, musí být svobodný. Otrok musí ku potěše svého pána nosit masku, kterou mu pán nasadil. O výraz tehdy přišly všechny země, jež se ocitly pod nadvládou Moskvy. Někdy se ovšem z letargie probudily. „Celé Polsko čeká na svého Dubčeka,“ skandovalo se během demonstrací v roce 1968. Krátké politické tání v šedesátých letech jsme sledovali plni závisti; náhle se vyrojily skvělé knihy i filmy a bylo zjevné, že uvolnění otěží Československu svědčí. Později však znovu přišla plytkost; zprávy o tom, že vznikla *Charta 77* nebo že Jan Patočka zaplatil životem za svou snahu upomínat se o základní svobody, dolehly jen k nemnohým. Zato Helena Vondráčková, *Nemocnice na kraji města* nebo *Žena za pultem* promlouvaly k širokým masám diváků.

Václav Havel se v Polsku dodnes těší obrovské úctě. Když přijel propagovat svou knihu *Prosím stručně*, na těch pár autorských čtení se hrnuly davy. Havel totiž Poláky okouznil od první chvíle. Naprosto neodpovídal stereotypu „pepíka“. A přitom byl jedním z nich! Byl Čechem a Českoslovákem, ale polský romantismus v něm viděl i „našeho“ hrdinu. Mnohokrát se na něj tehdy ukazovalo jako na státníka, z něhož bychom si měli vzít příklad. Když svého času už coby prezident přijel do Krakova, vzniklo heslo – neví se, kdo ho vymyslel – „Havel na Wawel“. Vzbuzoval obdiv i závist. Proč jen také nemáme někoho takového?!

Sentiment k Československu přetrval. A vrací se. Havlova kniha byla událost. Předtím vyšly životopisy Jozefa Tisa, Olgy Havlové, Bohumila Hrabala, reportáže Mileny Jesenské, vzpomínky

Jaroslava Seiferta, vychází Kundera, Škvorecký, Topol, Kohout a samozřejmě stále i Hrabal a Hašek, protože jinak to být ani nemůže. Reportáže Mariusze Szczygieła sebrané v knize *Gottland* udělaly díru do světa. A přitom nám v nich sousední stát představil jako zemi tragických voleb.

Získá tvář již neexistujícího Československa výrazné rysy díky tomu, že k nám stále přicházejí nové knihy a filmy a že polská média se zájmem sledují, co se děje v Praze a Bratislavě? A nebude to jen kulatý ksichtík, z něž na nás posměšně pokukuje Rudolf Hrušínský jako dobrý voják Švejk? To ukáže čas.

Krakov, 2010

Pepíci se vracejí. Toto je druhé vydání rozšířené o několik dalších postav; text, který vyšel poprvé v roce 2010, je místy doplněný.

Rok po polském vydání se *Pepíci* dočkali českého překladu. Bylo to pro mě překvapení, s napětím jsem čekal na české recenze. Myslel jsem si, že Češi budou příběhy, které popisují, dávno dobře znát. Recenzenti však přijali knihu velmi pozitivně. A co je důležitější, také čtenáři se s nimi shodli, že má smysl po knize sáhnout a přečíst si ji. Nominace *Pepíků* na cenu Bestseller 2011, ale také ohlasy, že „polský pohled“ na české dějiny je zajímavý, a že dokonce i absolventi historie se z knihy dozvěděli něco nového, mě velmi potěšily.

V českých médiích jsem opakovaně vysvětloval, že mým úmyslem bylo napsat pro Poláky jakýsi slabikář dějin 20. století našich jižních sousedů.

Nové kapitoly vznikly v Praze, kde od roku 2011 žiji, a v tomto vydání vycházejí poprvé. Proč jsem je napsal? Abych tento slabikář ještě více zkomplikoval a ukázal, jak spleť, barvitě a nejednoznačné české dějiny jsou.

Američanka

Praha 16. dubna 1916. Šedovlasá žena píše dopis dceři:

„Moje milá Alice,

je neděle odpoledne, je vítr, vzduch je velmi vlhký a šedé rozlámané mraky jsou každý okamžik připraveny k dešti. Sedím u svého stolu a myslím na Tebe, mé dobré dítě. Jsem churava – ne churavější než obvykle – ale to znamená velmi churava. Cítím osamocení.“¹¹

Charlottě Masarykové je šedesát šest let a už déle než půl roku píše dopisy své dospělé sedmatřicetileté dceři. Věděla, že Alici, která je ve vězení, musí podporovat, a tak před ní dlouhé měsíce skrývala pravdu. Nepsala jí, že je jí těžko, že má finanční potíže, že má závažné zdravotní problémy. Raději psala o banalitách, návštěvách vnoučat či koncertech a prosila ji, aby na sebe dávala pozor; posílala jí peníze a velmi si přála, aby se k ní vrátila.

„Zdá se Ti komické, že mám být sama. Je to pro mne alespoň velmi nezvyklé. Celý život jsem doma a celá moje radost zdraví a zdar mých dětí. A najednou všechno pryč. Já jsem často po léta nevykonala jedinou návštěvu; ti, kdo chodili k nám do domu, nepřicházeli

ke mně. Víš, jak se Herbert hned u dveří ptal: „Je mama doma?“ a jak to pokládal za něco úplně mimořádného, když jednou dostal zápornou odpověď. Pokládal to za své právo, že vždycky mám čas s ním pohovořit. Já jsem se také vždycky snažila být volná, když přišlo některé z dětí ke mně, aby si trochu popovídalo. A nyní nepřichází žádné z nich. [...] Já jsem už velice unavena. Nejhuře je, když mám takový den velkého vysílení a zazvoní a já musím vstát, vzít plášť a otevřít [...]“¹²

Ve světě zuří válka. Praha je od válečné vřavy daleko, ale Charlotta Masaryková u sebe nemá žádné ze svých dětí ani manžela...

Lipsko 13. června 1877. Charlotta Garrigue se po několikátýdenní nepřítomnosti vrátila do penzionu manželů Göringových. U sympatické německé rodiny bydlela od té doby, co se rozhodla na místní konzervatoři rozvíjet svou lásku ke hře na klavír. Teprve po mnoha měsících se dozví, že když vystupovala z drožky, zpoza záclon salonu ji pozorně sledoval vysoký, pohledný muž. Její příjezd už netrpělivě očekával. Tomáš Masaryk, protože to o něm je řeč, byl její vrstevník. Bylo mu dvacet sedm let a v Lipsku se vlastně ocitl náhodou. Pocházel ze skromných poměrů, a tak si po celou dobu studií i po nich přivydělával doučováním. Když jeden z jeho svěřenců absolvoval gymnázium s vyznamenáním, vděční rodiče jej poslali spolu se synem do Lipska.

Při společném stolování probudili Göringovi v Masarykovi zvědavost vyprávěním o neobyčejné Američance. Tomáš ve svých životních plánech tehdy s láskou nepočítal – a s rodinou už vůbec ne. On, syn kočího a řezníkovy dcery, chlapec z jižní Moravy, který díky svým schopnostem, obrovské pracovitosti, odhodlání a velké porci štěstí absolvoval nejdříve gymnázium a později i Vídeňskou univerzitu, měl v úmyslu zasvětit svou budoucnost vědě.

Ještě tentýž den ho Charlottě představili. Když se s ní seznámil blíže, mohl s přesvědčením konstatovat: „Po stránce mravní neměla ani zbla toho mravního anarchismu, který je tak rozšířen v Evropě,